

Гест у средњовековном имагинарном

Средњовековно друштво налазило је у симболичном систему ритуала и репетитивних гестова неопходну снагу која је на више равни обезбеђивала његову унутрашњу кохезију и пружала поуздано сведочанство о утврђеном поретку ствари. Различити гестови постепено су обликовали системе невербалног, ритуализованог преношења порука заснованог на “језику тела”. Уобличени као церемоније ширег значаја, они представљају својеврсне кодове друштвене праксе, у којој тело служи као знак којим се преноси жељена слика. Та слика је композитна; део свечаног чина сакралног и општедржавног значаја, она може служити као *memoria* сасвим профилисаних прослављања. Ритуализацијом читавог тела омогућаван је физички контакт између људи или између људи и предмета који су по себи имали симболичну вредност или су били носиоци препознатљиве сакралне ауре. Било да је реч о порукама које садрже херојске или молитвене слике владара или ктитора, о представама “ругања” побеђеном непријатељу, или пак о обредној размени дарова, важна одлика свих ових слика је њихов ритуални карактер, чињеница да је свако ово прослављање било засновано на сакрализованом чину понављања одређених гестова као носиоца пренесеног значења.

Проучавање историје тела у средњем веку блиско је повезано са питањем шта стоји иза ритуала. Сакрална вредност одређених гестова је у пуној мери долазила до израза у односу средњовековног друштва према реликвијама као опипљивим остацима светости, сведочанствима њеног реалног деловања унутар заједнице и агенсима њеног чудотворног дејства. Она се најпре исказује у хагиографији, која је непрекидно реактуализовала библијски наратив, чинећи га реално присутним у актуелној животној стварности. Исти принцип важио је и за симболичне визуелне представе светитеља. Рана хагиографија, култ реликвија и иконе постају носиоци профилисане функције: они сведоче да се *praesentia* светог на посебан начин артикулише директним додиром.

Какав год да је био њихов материјални састав, реликвије су представљале опипљиву форму светости, “одуховљена телесна пребивалишта Божја”, како их назива Јован Дамаскин. Њихова основна функција је била да библијске приче учине опипљивим, да материјализују митове и да апстрактно претворе у конкретно. Оно што је пак само тело покојника чинило реликвијом пре свега се тицало његовог непорочног, христообразног живота, и посебно, појаве доказивих чуда за живота или на гробу. Додир са реликвијама по себи је био чулно и тактилно искуство, које је Григорије Ниски сажео у искуство физичког прилажења извору светости које је описао као *приближавање* путем свих чула, са сузама чистог осећања снажне вере и снажних емоција. Реч је о начину да се изрази исто оно осећање које помиње и његов брат, Василије из Кесарије, када каже да они који додирују кости мученика *учествују* у њиховој светости. Као што је већ речено, перцепција божанског путем чула отворила је врата ширењу религиозне праксе култа моштију. Заснована на веровању у

делотворност светитељских остатака, изведеном из догме према којој делови по себи садрже честице негдашње целине, ова пракса је свој посебан симболички смисао налазила у крилу тактилне побожности, фокусиране на додир верника са реликвијом. У оквиру овог предавања неопходно је да се осврнемо на још нека својства „телесне реторике“, пре свега на контекст у којем елита која организује ритуале од посебне важности за живот државе и цркве саопштава њихове симболичке и практично-политичке проуке.

Симболи и ритуали као неопходни спољни показатељи политичке и духовне моћи произлазе из корпоралног: пошто су људска бића по својој природи физичка, а пошто ништа не може постати истински друштвено ако није јавно, уједињење ова два домена огледало се током средњег века најпре у области култа. Природно, ритуалност геста неодојива је од његовог суштинског значења. Дobar пример представља обичај хришћана да сваку радњу започињу зазивањем Божјег имена и осењивањем крсним знаком, а завршавају речју „амин“ коју ваља разумети као својеврсну потврду настојања да учињено или забележено буде благословено. Неретко названо „цивилизацијом геста“, средњовековно друштво је *gestus/motus* пре свега доживљавало као препознатљиве покрете тела; њихов скуп посведочен у званичним церемонијама творио је систем друштвено релевантних знакова. Ритуализацијом читавог тела омогућаван је физички контакт између људи или између људи и предмета који су по себи имали симболичну вредност или су били носиоци препознатљиве сакралне ауре. Из тих веза и конкретних додира извођен је и видљиво истицан не само друштвени положај појединца, његова припадност одређеној групи унутар система у којем појединац није могао постојати као изолована индивидуа ван успостављеног друштвеног поретка, већ и читав систем политичких асоцијација који је, преко ритуала, обезбеђивао функционисање заједнице. Сваки ритуал заснован је на симболичној, репетитивној форми, којом се „учитава“ непрекидна потреба једног друштва да посредством ритуала препознаје себе као јединствено тело, њиховим понављањем обнавља традицију и тиме, у датом историјском тренутку, учвршћује актуелну политичку моћ.

Упоредо са насталим процесима постепене христјанизације друштвених обичаја, све већи значај унутар успостављених односа социјалне хијерархије добијају везе засноване на испољавању афективности. Хришћански идеал пријатељства, обликован већ у позноантичкој традицији, преноси се у раносредњовековно доба. На Западу, реч је о колективним представама племићке елите, које се на јавној сцени испољавају као прихваћене вредности новог друштвеног поретка. Неке од тих представа кристалисале су се у институције које добро илуструје рађање вишезначног појма „верности“; присно везана за низ међузависних церемонија и гестова, институција „верности“ се огледа и у новонасталим политичким савезима међусобно повезаних група (*amicitia*). У тако створеним односима важно место добија емотивна снага нових савеза; она се показује и кроз ритуалне аспекте појединих гестова, обреда или јавних церемонија, који постају видљиви носиоци додатног, афективног набоја.

Поред значења које је *amicitia* имала на пољу политичких веза, она је и кључан фактор у одређивању друштвеног идентитета појединца. Управо стога, ове односе, који се по правилу исказују гестом, прати и сасвим одређена реторика афективних формула, изнијансирани речник који срећемо у преписци учених, углавном клирика. Њу одликује наглашено емотивна боја карактеристична за односе унутар породице. Важан жанр који помаже јаснијој слици о односима пријатељства карактеристичним за клерикалну елиту, представља епистографија. Када је реч о српској књижевности, сачуван је мали број приватних писама. Оно што је преостало, попут епистолија кир Силуанових, Савине *Посланице Спиридону* или књижевних посланица забележених у Горичком зборнику, да не наводимо иоле комплетнији списак сведочанстава међу којима би се на сваки начин морала наћи и писма забележена унутар хагиографских састава (код Доментијана, Теодосија и посебно, код Данила), пружа нам непотпуну али карактеристичну слику о епистографском наслеђу српског средњег века.

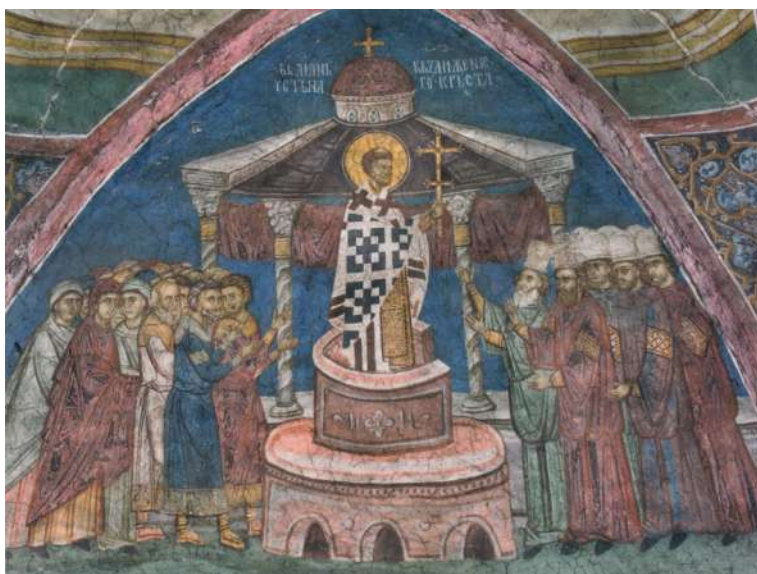

Сл. 1. Брачни пар, скулптура из Дечана

Као и у другим примерима, пре свега житијне или црквене химнографске књижевности, и слика коју пружају сачуване преписке одражава једну другу, ширу слику, Део баштине средњовековних црквених елита, ова слика сведочи о једној матрици образовања која је била формирана на заједничкој хришћанској традицији. У Византији добро познат жанр „пријатељских писама“ каква су и Силуанова упућена непознатом примаоцу, одликује схватање да се писмом, као сликом душе, саопштавају сопствена духовна и емотивна стања. Управо из тог разлога постаје јасније правило које важи за читав жанр – писма овога типа по правилу су намењена већем кругу читалаца, а поуке које садрже део су духовне лектире читавог једног социјалног круга „прималаца“. Осећања туге због губитка вољене особе, саосећања у болу и патњи другог, сумње које се увлаче у разум и раздиру душу, радости због награде на небесима, одбацивање малодушности зарад храбрости, на крају, доживљај самог писма као израза духовне љубави и страха, уклопљени су у моралне поуке

сабеседнику. Оне произлазе из општег оквира који намеће специфичан мисаони и религиозни поглед на свет, али и емоционална реторика која одликује читав жанр.

Способност државе која се кристалише у симболици церемонија и ритуала да библијски наратив преточи у ефикасне моделе владарске пропаганде посебно је била жива у Византији. Према сведочењу списа *De Ceremoniis* видимо да се постепено усталио обичај царских крунисања у дане великих верских празника – о Божићу, Богојављењу, Васкрсу и Педесетници, а да је долазак на власт новог василевса пратило више традиционалних манифестација. Оне су се завршавале свечаним обредом у којем би представници различитих друштвених група полагали заклетву над честицама Часног крста; заклетва је понекад и писмено потврђивана, а тако настао документ је полаган на жртвеник (Часну трпезу) и чуван у цркви. На овај начин симболично је потврђивано да је гарант заклетви изговорених над најпрестижнијом реликвијом Страдања сам Христос, као што се и сценарио крунисања плански поклапао са програмом одвијања литургије. Брижљиво одабран, сваки такав церемонијал носио је сопствено обележје, са акцентима који је требало да послуже као „историјска и политичка препорука“.

Сл. 2. Уздизање Часног крста, Дечани

Дубину везе између церемонија и обредних заклетви потврђује пракса објављивања свечаних даровних докумената (посебно црквама и манастирима); она је по правилу уклопљена у важне државне ритуале у којима је узимао учешћа сам владар. Ова околност је посебно значајна, јер се комуникативни потенцијал повеље у великој мери заснивао на ауторитету ауктора, о чијем присуству и улози сведоче печат и потпис. О правој функцији те везе на најбољи начин сведочи „сакрални“ језик документа, оспољен у избору писма, високом тону и бираном стилу наратива, као и у садејству његове поруке и посебних, церемонијалних околности које су по правилу пратиле јавну промоцију документа. Стога не чуди околност да је хрисовуља у византијском свету имала карактер сакралног предмета. Попут књига престоних

Јеванђеља и повеље су имале карактер „проскинитос-а“, односно, предмета пред којим се присутни клањају. О посебном карактеру и намени уводних текстова свечаних даровница сведочи и околност да су повеље понекад исписиване и на зидовима храмова, добијајући на тај начин нову, апотропејску функцију. Речити примери, преузети из Византије, забележени су и у српском наслеђу. Потребно је нагласити да је у наведеним случајевима реч о владарским даровницама: представљање монарха на свечаним портретима како држе свитке са повељама носило је додатне импликације, симболишући акт даривања цркава и манастира као владарев пут ка спасењу.

Сл. 3 и сл. 3а. Жича, повеље исписане на зиду улазне куле у манастир

У позном средњем веку читаво хришћанско друштво се дефинише као *corpus Christi mysticum*. Унутар тог композитног тела сва појединачна граде везе међусобне припадности, реалне или симболичке. Оне се манифестују на више планова, изражене кроз лако препознатљиве знакове – од имена, грба, језика, до разгранате амблематике. На симболичкој равни на којој телесно постаје носилац „поруке“, ове везе припадности су видљиво представљене у низу црквених и лаичких церемонија, као и у пракси “литургизације” рата. Овде је реч о типолошкој реактуализацији библијског, најчешће старозаветног чуда (попут обавезне молитве којој претходи пост, уздржавање и ритуалне заклетве пре битке) које одређени догађај чини егземпларним у односу на библијску прошлост и подложним литургизацији. На сродан начин, посебне молитве уприличаване су и у обредима везаним за прослављање инсигнија – попут Светог копља – чији је значај на сакралној равни нарочито видљив; по правилу, ритуални карактер тих, посебних молитава је наглашаван низом радњи, као и праксом према којој је проливање суза саставни и неопходни део молитве пред симболичним и стварним знацима Христова страдања. Наведене праксе почивају на поступцима којима се гестом - неопходним како у његовој ритуалној функцији тако и у очекивањима заједнице - исказује пренесено значење којим је регулисан систем односа унутар лаичког друштва, као и систем односа према оностраном.

Различити ритуали – од обреда крштења и крунисања владара, посебних обреда везаних за прилике у којима је било одређено да носе круне (*Festkrönungen*) или друге инсигније власти, увођења у звање унутар прецизно одређене друштвене хијерархије (*commendatio*), различитих ритуалних процесија, литургијских прослава великих хришћанских празника, парада и свечаности, укључујући јавна суђења, витешке игре, банкете, полагања заклетви, свечане пријеме са проскинезом, акламације и *laudes*, преко сахрањивања, до свечаног адвентуса владара или високих достојанственика у град или манастир и преноса светитељских моштију – представљају кохезивни фактор унутар заједнице, учвршћују њен идентитет и њено сакрално устројство. Поред обреда који се одвијају унутар цркве и имају јасан литургијски карактер, посебну групу чине искључиво профани ритуали попут светковина као што су лов или пир који су били обавезни завршни део одређених церемонија.

Сл. 4. Крунисање из Грачанице

Сл. 4а. Визиготска круна, Музеј Клини

Сл. 4б. Круна Светог Стефана

Сл. 4в. Отон III и персонификације царских провинција

Сл. 5. Цвети, Дечани

Сл. 6. Крштење, Дечани

Сл. 7. Миропомазање, Морача (детал)

Сл. 7а. Краљ Марко са рогом миропомазања, Марков манастир

Сл. 7б. Миропомазање

Сл. 8. Крунисање Богородице, Ремс

Сл. 9. *Sacre* француских краљева

Посебан карактер политичког ритуала имао је царски (краљевски) свечани улазак у град или манастир. Објашњења природе и начина функционисања ове церемоније у средњовековном друштву приближава нас разумевању његове политичке културе. Фазе адвента добро су познате и проучене у медијевистици. Дуго трајање овог обичаја може се објаснити међусобним преплитањем два ритуала: с једне стране, реч је о понављању, те сталном обнављању у оквиру годишњег циклуса успомене на Христов улазак у Јерусалим током празника Цвети, а са друге, о реалности свечаних дочека владара и других достојанственика или реликвија у градску/манастирску заједницу, које су обележаване посебним ритуализованим процесијама (*occursus*). Управо претапање ових догађаја у јединствени амалгам који је представљала литургијска процесија поводом свечаних дочека, допринело је кодификацији ових ритуала у оквирима *ordines*, установљеним у релативно фиксираном облику током 10. века, као и састављањем посебних химни које су певане током процесија. По правилу, све ове ритуале пратили су за њих састављани књижевни текстови; резултат наративних интерпретација, они представљају мање или више субјективне описе из којих историчари настоје да ишчитају природу ових церемонија, као и политичке поруке које се крију иза субјективности самих тих текстова.

Одговор на питање шта стоји иза ритуала, у широком распону од увида у реалност политичких односа, у симболичке стратегије власти или пак идеолошке конструкте који надахњују свест о себи једног друштва и свест о односу његовом према другом, омогућава јаснији увид у сложеност улоге коју је играло телесно у „друштву геста“, концептуално супротстављеном „друштву речи“. Ритуали везани за

средњовековну политичку културу и област политичког уопште јавно су обликовани као носиоци јасно дефинисане сакралне ауре. По правилу, за њиховим моделима и сликама које их утемељују трагало се у библијском тексту. Псалми су у великој мери надахнули форме хришћанске молитве, као што је и сама средњовековна хришћанска литургија своје корене налазила у старозаветној традицији, из које су „извођени“ гестови попут молитве, заклетве, полагања руку или миропомазања. Јеванђеља су са своје стране понудила читав низ гестова везаних за самог Христа, који су послужили као иконографски модел на који је примењиван поступак угледања. Знак крста јавља се у хришћанском имагинарном као симбол *par excellence*, који се у свакодневном ритуалном молитвеном гесту сваког појединачног хришћанина непрекидно понављао и евоцирао слику Распетога.

Од свих поменутих гестова изведеног и пренесеног значења највећи део њихов припада покретима руке. Посебност људске руке, тог, да се послужимо изразом Томе Аквинског *organum organorum* огледала се у директној вези геста - покрета руке са говором и разумом, али и са низом радњи везаних за литургијски обред, за обреде који су оличавали хоризонталне везе између људи и за односе према оностраном. У западној традицији се однос према гесту дефинише почев од 10. века и то у непосредној вези са развојем реторике: покрети руком (*gestus*) имају другачије вредносно значење у односу на покрете тела (*gesticulatio*) који се везују за жонглере и глумце, постајући носиоци негативне конотације, понекад повезане са деловањем демона. Процеси признавања моћи или силе (попут исцелитељске) и њеног преношења с једног човека на другог, обележавани су додиром, пре свега додиром руком. Већ у римској традицији ови покрети имали су јасно одређен правни значај. Реч је о низу гестова, почев од оног у којем је Римљанин јавно признавао очинство новорођеног детета тако што би га подигао у вис, преко обичаја везаних за склапање брака, до легалног трансфера власништва (*mancipatio*).

Основни узор из којег је током средњег века извођена симболична снага додира је већ у псалмима слављени „модел“ моћне руке Божје (*dextera Domini*) која је субститут невидљивог Бога Оца. Из Старог Завета, ови појмови селе се у Нови Завет, задржавши своја симболичка значења, тумачени као префигурације јеванђелске типологије. У начелу, реч је о покретима Христове руке, по истом принципу пресликаним у сферу ритуалних гестова свештеника, светих људи и владара. Најважнији од свих тих покрета били су везани за евхаристијски обред. Средишње место сједињења Бога и човека - света тајна евхаристије којом се унутрашња вера оспољава, састојала се већ од самих почетака живота хришћанске цркве од многих симболичких гестова. Пре свега помињемо благослов, чија једна форма може бити обред „полагања руку“, као и молитве које прате подизање руку и очију к небу, клечање, падање лицем на земљу, свети пољубац, те посебно осветљавање места на којем су се верници окупљали на моливу. Наведене радње јасно сведоче о стварности телесног испољавања вере. Такође, давање свете тајне јелеосвећења болеснима, која се врши помазивањем уљем и молитвом ради очишћења душе од грехова и исцелења

телесних и душевних болести, подразумева низ покрета који припадају ритуалним гестовима везаним за свете тајне у надлежности клира: епископи, презвитери и ђакони увођени су у звање да би проповедали реч божју, вршили свете тајне и управљали црквом на основу обреда који се у основи састојао од молитве и полагања руку. Када је, од Константиновог времена, црква престала да буде прогоњена секта, богослужење је добило сву ону пуноћу и украс, сав сјај који приличи невести Божјој.

Све већи значај богослужења и његове симболичке интерпретације пратимо на Западу почев од каролиншког доба. Нову литургијску културу карактеришу везе између промена у структури политичких ритуала које иду у корак са ширим променама друштвених и политичких структура. Јасно сведочанство тих промена пружају закључци читаве серије истраживања које дугујемо углавном савременој немачкој медијевистици. Можемо их илустровати указивањем на фазе у постепеном обликовању једног од најважнијих владарских ритуала попут церемоније крунисања.

Нова истраживања сведоче да је тек од времена Каролинга круна постала најважнији симбол средњовековне монархијске власти. У следећој, отонској фази, иконографска представа крунисаног Христа представља репрезентативни корелат царској *maiestas*. На сличан начин као у обреду крунисања, краљевско миропомазанье, које се везује за Каролинге и њихову политичку потребу да одсуство наследне харизме надокнаде „позајмицом“ из старозаветне праксе освештане библијским текстом, премда има своје прецеденте у визиготском краљевском обреду, постаје тада прихваћени део церемоније крунисања. Важност и дуго трајање ритуала почива на чињеници да га је иницијално промовисало Карлово царство, које је имало несумњив политички престиж и реалну власт у тадашњем свету. Наведени пример јасно сведочи о суштинској вези која је у средњем веку постојала између монархијских ритуала, културне политике и реалне моћи. У исто време, он сведочи и о начину на који су поменути ритуали са своје стране уобличавали владајућу праксу, утичући на успостављање и трајно прихватање, на свим друштвеним нивоима, онога што би могли назвати „поруком власти“.

Ритуали освећења и крунисања владара су од краја 8. столећа спојени у јединствен обред, који се постепено кодификује током 9. века, а потом и у 10. веку за потребе отонских царских церемонија. Сложени обред краљевског крунисања је настао као спој различитих церемонија, уједињујући старозаветно, а потом и германско наслеђе са византијским традицијама, служећи као прецедент познијим краљевским крунисањима код „младих народа“; разуме се, ови обреди, међу којима је за нас најзначајнији обред краљевског крунисања Стефана Првовенчаног из 1217, настали су сједињавањем различитих традиција, и представљају студију за себе. Ритуални гестови који чине срж и дају валидност овим обредима овековечени су на Западу у правилима увођења у звање – *ordines*, који чине јединствени књижевни жанр чији се најстарији сачувани пример везује за састав настао поводом славног крунисања Карла Ђелавог 869. године у Мецу, из пера архиепископа Ремса Хинкмара. Поменути правилима предвиђено је краљевско миропомазанье светим уљем, крунисање и инвеститура свим

инсигнијама власти, као и различите врсте благослова. Прецизно су дефинисани покрети које чини сам владар као и првосвештеник који обред обавља. Обиље сачуваног изворног материјала на европском западу, као и у Византији, олакшало је научни увид како у пажњу која је придавана ритуалним гестовима тако и потребу тадашњих друштава да их прецизно одреде.

Сл. 10. Претечина десница

Сродне процесе пратимо и у дефинисању литургијских обреда. Симболичка тумачења кулне праксе почивају на разрађеним правилима и значењима која добија сваки покрет, предмет, гест или реч који узимају учешћа у обреду. Према оваквим схватањима литургије, сви њени аспекти понављају Христов живот; њихов основни задатак није само ритуално подсећање и поновно проживљавање, посебно страдања и васкрса, већ сваки чин унутар литургије има морализаторски карактер оличен у функцији *edificatio*. Процес „морализације“ односи се и на све покрете тела: сваки део и став тела има одређен симболички значај, откривајући читав морални живот верника тако што постаје носилац позитивног или негативног значења. Тако на пример глаголи који означавају стајање (имплицирајући усправан положај тела), ходање (које подразумева напор да се усходи ка Богу) или седење (које пак оличава смерност у односу на Свевишњег) постају носиоци позитивног значења, док су негативно одређени они који означавају лежећи положај или силажење. Пењање може бити протумачено и као охолост, односно понос који је за осуду, али, у неким случајевима може симболизовати усхођење на лествици врлина. Наведени примери сведоче о све већој улози не само тела, него и геста у оквирима литургије - било да је реч о епископалном, краљевском или манастирском контексту у којем се она одвијала, увек одражавајући славу небеса.

У византијском друштву симболични гестови који су најчешће јавно испољавани и сједињени творили ритуале царства обележавају оне тренутке који су уобичајено сматрани најважнијим моментима у животу како појединца тако и заједнице, на свим друштвеним нивоима. Најбоље су посведочене оне церемоније чија је позорница био Константинопољ, а везане су за царски култ. Током 5. и 6. века још сасвим несталан, што нам потврђују протоколи о крунисању из пера Јустинијановог царског чиновника Петра Патрикија,¹ церемонијал царског двора временом се донекле устаљује, посебно од Ираклијевог доба, да би се до 10. века оформио као својеврстан модел, слично као и на Западу. Тај модел ваља међутим сасвим условно схватити, јер, као што указује и Жилбер Дагрон у својој студији о *Цару и првосвештенику*: „не постоји поступно утврђиван церемонијал који допушта неколико варијанти, већ само неколико обредних делова које сваки цар организује у церемонијал који носи сопствено обележје или се надањује неким од старијих протокола, одабраним да послуже као историјска или полтичка препорука.“ Церемоније су обликовале јавни живот као својеврсна пројекција царске идеје и јавна потврда легитимитета власти, истовремено званично обележавајући односе између цара, цркве, војске, сената и народа. Дворски церемонијал, као и јавне процесије које су везиване за поједина места у граду, бременита посебном симболиком, попут Хиподрома, цркве Свете Софије, палата и споменика, били су прецизно одређени у оквиру посебних, за ту сврху састављаних трактата; њихов ритуални аспект, као и укључивање различитих социјалних група у зависности од природе церемоније, чинили су јавни живот Царства у којем се огледала природа саме власти, идеал поретка (*taxis*) и неспорна веза између небеског и земаљског. Зависан од епохе, описан како у поменутих трактатима самих Византинаца тако и у саставима из пера дипломата и других страних посетилаца Града, садржај ових ритуала обухватао је различите церемоније – од акламације, уздицања на штит, проскинезе, прецизних правила крунисања са полагањем инсигнија од којих је свака носила посебну симболику, преко позног увођења миропомазанја, као и низа других церемонија попут благослова, царског адвентуса, прослава војних тријумфа, различитих градских процесија и церемонија везаних за мајестетично појављивање цара пред народом, до литија и периодичних понављања обреда у којима је цар показивао своје достојанство, скрушеност пред Богом и своју улогу Христа на земљи. Гестови који су пратили ове ритуале, као и литургијске обреде укључив духовну и лаичку инвеституру (хиротонију и хиротезију), указују на читаву палету различитих утврђених радњи: на позадини коју је чинио фронтални став непомериве, мајестетичне, Хростолике фигуре, јаче се истицао идеолошки значај посебних знакова чињених руком или главом. Статусески положај тела био је у Византији канон наслеђен из римске баштине; њиме је јавно прокламован идеал мира и достојанства, који је подразумевао избегавање непотребних покрета за које се сматрало да нарушавају царско достојанство. У томе контексту ваља разумети и осуду јавног исказивања

¹ Петар Патрикије, *magister officiorum* цара Јустинијана I у периоду између 539. и 565. године, оставио је дело о управи које познајемо само преко сачуваних фрагмената из *De Ceremoniis*.

емоција и драматичних осећања. Истовремено, екстремни положаји тела попут оног које је заузимало у ставу проскинезе биле су део обавезно прописаног церемонијала којим је исказивана субмисивност у поштовању царског чина, као видљиви израз успостављене земаљске хијерархије. Велике церемоније попут крунисања или проглашавања законика по правилу су уприличаване, кад год је то било могуће, на неки од великих празника Господњих или у недељни дан.